

MÁRKUS BÉLA
Hommage-versek
Nagy Gáspár költészetében

II. rész

Az értéktanúsítás és -felmutatás szándékára mutatnak azok a költemények, amelyek mintegy a címükben nyilvánítják ki a köszönetet, mondanak dicséretet. Mint *A kincsről, ami van* – a Hűség-díjas Szokolay Sándornak, a „leghűségesebb város” (azaz Sopron) polgárának üzenve, hogy az ének a „föld mélyébe titkon rejtett, / oszthatatlan közös kincsünk, // Hogyha elvész, nemzet vesz el”. A *Ment Valaki Hegyen át...* az archaikus népi imák kutatójára, gyűjtőjére kér áldást: „Égiektől áldassék, / földektől dicséртessék / Erdélyi Zsuzsanna!” A kanizsai gyors csattogó muzsikájára szól Tüskés Tibor köszöntése, *Pannónia számadójaként* jelölve meg munkáját, feladatát s rangját. Nem utal az ihlető alkalomra és a személyre is „csak” a visszafelé olvasással *az éG csőSZ*: magyaros tagolásával és könnyedén játékos rímével mintegy enyhít a „Gyanús vagyok, / gyanús nagyon, / hogy még nem / ütöttek agyon” veszélyhelyzetén. Szintén áttételesen, közvetetten nyilvánít köszönetet a tragikomikus felhangú *Egy könyvborító halálára* ajánlása: „kicsivel hosszabb dedikáció Orosz István-nak”. Az ő félszázadik születésnapjára szól, az őszi hónap misztériumával a *Látsz benne csodát* akrosztichona: „Október gyermeke ő. / Ráeszmélt erre korán”. Ugyancsak a verssorok kezdőbetűi adják ki Oláh János nevét, a cselgáncs fogásaival, s eredményeivel szemléltetve, hogy *Győzi a versenyt*: „Oldja a cseles kéz-kötést, / Lábát sebesen kulcsolja át meg / Át a ráküldött ördögnek is; / Hajnalig hátára fekteti szépen”. A szintén akrosztichonra (és telesztichonra) alapozott *Világ az Ő nevébe zárva* mottó, ajánlás nélkül adja ki Bartók Béla nevét. Az Újévkor születésnapját ülő Olasz Ferenc munkájának elismerése szintén ott a címben: *Az öröklét képirója*. A „magyar Génusz”, Németh László „halhatatlan szellemének” szánja a kedvelt bibliai motívumára, az útba igazító fényre épülő versét: az *Éjszakáimban lámpafény* önarckép is, Nagy Gáspárban az olvasásnak azt a megszállottját látatja, akinek az „éjszakáiban” „a hű csillagok nyomán / írók rajzoltak: újak, régiek”. Olyan versek sorakoznak továbbra is, amelyek címükbe foglalják a köszöntött érdemét, szerepét, jelentőségét.

Színész a magasból – szól az „utolsó hangos fotográfia Sinkovits Imrétől”, búcsúszavait tolmácsolva: „Jó emberek, barátaim! / Fáradt vagyok, hazámba hív / az óbudai temető; / búcsúm lett Gyertyaszentelő / napja, ünnepe”. A *Végvári ének* Sütő András „kapitánynak” a sorsát „dallamozza”: „Erdély foglya vagy te / sorsa: Nessus-inged / változatlanságát / magadra terítéd”, hogy aztán a krónikairó tárgyilagosságával jelentse: „NYELVÉBEN AZ ÁLDÁS / NEMZETET VIGASZTAL: / PUSZTAKAMARÁSI HÓFEHÉR ÚRASZTAL”. A *Láthatatlan köre vésem...* mottója eligazító érvényű: az emigráns-nyugati magyar irodalom jeles költője, „Kannás Alajos emlékének, aki a forradalom után a *Kormos kövek* versciklusával örízte ’56 tiszta eszméit és oszthatatlanságát”. A Rónay Lászlónak szóló „adventi ének”, a *Se út... se félelem...* a betlehemi születés misztériumából azt a csillagot ragyogtatja, amelyik „egy intésre megállt / a Hely fölött ragyogni / aztán már nincs tovább / se út... se félelem... / csak a szentséges éj ölen / dicsérni a végtelen csodát”. *Az örök-naptár közepén túl* az „orsolyiták” „hajdani ministránstífuját”, Czigány Györgyöt szólítja meg s köszönti, „versimáinak legszebb sorát” idézve: „*Győrött mindörökké nyár van*”.

A baráti kapcsolat egyszerre meghitt és évődő hangulatát, pátoszat és frivolitását érzékelteti aztán a köszöntő versek azon csokra, amelyben S. M. mesternek *Kalap mellé jégvirág* tüzetik, szójátékos, szófacsarós ötletességgel: „Arcanus bugyrokban / Mihály de Schéner Mester / arkördög arkangyal / bőrben sem fér el / lenyúzza hát a bőrit / ördögbe is az angyalát!” Frissen virít ama csokorban a talán legszebb és legillatosabb szál, a *Tamás-i-áda, Menyhért-i-óda*, az iázással a pajkos kedvet, az ódával a magasztosságot lopva be. Ahogy a versbeli beszélő, a „Háromkirál’ok első harmada”, azaz Gáspár állítja, „ritka vígságában” jegyezte le a verset az esztendő „legjelesebb napjára, július 24-ére, anno 1995”. Műfaj dolgában is eligazít: „Szívligeti prae / post modern / veder csujo / gatók” következnek, mulatozáshoz való csúfolódók: „A mai nap hanyatt lökött: / elütém az 55-öt! (ihaj-la!)”, ugyanez „pajzánabbul”: „Bétöltvén az 55-öt, / hétfőn mondok / csütörtököt... (sajnálom!)”. A tíz évvel későbbi köszöntő – *Poharunkkal rákocintunk* – már nem tréfálozik ugyanazzal a motívummal: „Elütvén a hatvanötöt / tűnődhetsz éveid fölött”. A „kedves Kornél”, alias DÖBRENTEI Publius Cornelius SCIPIO címére jegyzett *Itt-ott versbe ránduló levél egy patricius Férfúhoz* a levélformával

egészíti ki a köszöntöket. A „Karinthy Cini halhatatlan író és fradista emlékének” szánt *Epe(pe)kövek a Parnasszusról* a salutatio, a megszólítás retorikai-stilisztikai alakzatával kelti életre a halottat, hogy aztán az életében mellőzöttek holtában megnyugvással szolgáljon: „Kimaradni persze mindig jó / karámon kívül több a fű / ám belül több a széna zab / vagyishogy / ha tetszik / elbőgheted magad”. A nonszensz képzetét kelti a *Hangos célfotó B. Úr menyeyei kirakatából*, amely azért (vissz)hangos, mert – a mottó szerint – „Szokolczy Mester éppen 6+0 éves”. Ebből az alkalomból márványtáblára lenne vésendő: „Ahol mindenki olajos / ott született Varga Lajos / futóbajnok: egy Iharos / futása már-már viharos / kanizsai gőz-fuvaros / szócipelő nagyiparos”, ki „Egyenesen zseniális / futás közben néha áll is”. Az „Alexa uramnak, a hatvanadikra” szánt költemény a címében festi a derű színeit és alkalmait: *Egy horáci poéta modorában írott pincészeri dallamocska zizegtetése*. Hasonlóan fesztelenül közvetlen, jókedvből fakadó a *Tíz májusi hosszú méla sor egy ártatlanul hetvenkedőnek*, ahol a sorok kezdőbetűi egy nevet adnak ki, Lázár Ervin nevét, akrosztichonba lopva a „leronthatatlan nyugalmú bátyánk” egy-két művének címét, még ha utalásosan vagy hiányosan is, mint a más idézett kútás történetét, aztán a *Csilagmajort*, a „négyzögletű erdőt”. Végül a városivá vedlett vidéki embert jeleníti meg, a sokat látott, tapasztalt emberről szóló mondás átfórmálásával: „Vigan lépdél a Lónyay sztriten, ha fáj is kicsit a lába, / időnként azért haza-hazanéz Tolnába, Baranyába”. Nem tréfára hangolt, a visszafelé is olvasható mondatával – „Géza kék az ég” – mégis játékos kedélyű „az irodalom örök szolgálatosának” szóló költemény (*Biztató Vasy Gézának*). Kevésbé kedélyes, inkább keserűes vers íródott *Monostori Imrének, 60. születésnapjára*. Felépítése hasonló a Bartók-verséhez (*Világ az Ő nevébe zárva*): a sorait akrosztichonok és telesztichonok keretezik, azaz a kezdő és az utolsó betűk azonosak, mégpedig a köszöntött nagybetűs monogramját írják le. A „MI”, persze, emlékezetbe idézheti a „NI” monogramos-infinítívuszos költeményt, annál is inkább, mivel az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* Új Forrásbeli közléséért MI-t is megrótt a politika, hiszen az idő tájt a folyóirat főszerkesztő-helyettese volt. A nyitány, a „MInden vers, mint afféle nyári holMI / MIre ráfogható: csupán csak alkalMI” bizonyosan erre céloz, a zárlat pedig az „Elsüllyedt csatatér” nemzedéki élményének tovább-

írása: „MIszlikbe aprítva híres önérzetünk, és az is valaMI / MIkor előttünk a harctér: homokkal felszórt tataMI!” Az *Őszi levél a költők ablakából*, a „gyökeres magyar” festőművész, „Pataki Ferenc köszöntése orosházi kiállításának megnyitására” a szóképzés leleményességével teremt hangulatot – „parnasszusolnak // bozsognak a költők” –, nem utolsósorban a művészcimborák rímes megidézésével. Közöttük a „szívbeli” barátéval, „mint Petri Csathó Feri, / alias Ferke, / aki, ha arra jártam, / s tehette, / velem is az életet védte, / törzs-Villonos csapszékén”. A Móser Zoltánnak küldött *Mintha szállna...* esetében a derű forrását a „remetelakban” létezés, valamint a Csokonai fotómasina mint ereklye jelezheti, kontrasztban a(poszt)modern kor technikai vívmányaival.

Nem nyersen élcelődök, inkább finoman csipkelődök azok a költemények, amelyek egy-egy alkotótárs egész életművének igen alapos ismeretéről tanúskodnak; a legjellegzetesebb világképi, szemléleti és stílári vonásaikat oly találóan és tömören foglalják össze, mintha művészi portrét készítenének. Az *Egy lehetséges Határ Győző-képlet* a maga megengedő módján már a címében is hordozza a sajátosságok számbavételét: „Bizony kifog időn s dimenziókon, / mert szóterelő, ritmusrengető / kedve s mámore hajtja, / s páfrány-propelleres bajusza is röpíti / már a ketős végtelenbe”. A „Marsall Lacinak barátsággal (most csak a 3-70 évről)” szóló *Utókor (10)* szintén találó jellemzése e különös formavilágú, nyelvi leleményű költészetnek: „a császári gálya / megrakodván nem rablott, / de megszerzett tömény weöreses / színű és zamatú nedűkkel / átalúszik annyi boldog / nyelvi ficánkot, hullámot / és maga tarajít hozzá / ritka pezsgető habzást” – azzal a szándékkal, hogy „mindig egzakt legyen”. A Tornai Józsefnek küldött, nem szokványos szöveggépű *Amikor 77 talányos évgyűrű a törzsön* ennek az ösit és a modernt egyesítő, filozofikus alapozású költészetnek irodalomtörténeteseket, esztétákat fölülmuló jellemzése. Részletek: „milyen súlyos lesz az egész / ha EGY az EGY / és egy az egyben / átüt maga a létezés / a gének vezérelte sors / átüt mindenben / a nyugalmat felrobbantó / béklyözhatatlan ős-izgalom / és vele a nem tudni honnan / érkező lángszívű révület / mert versek lobognak itt [...] szavakba kódolt / álomtalanul lobogó teóriák / tábortüzek parázs-sistergésű / komor bölcséletei”. Gazdag élet- és emberismeretre, lélektani jártasságra és mély empátiára vall, ha olyan hiteles

jellemrajz íródik, a karakter ellentétes jegyeit is („sistergő türelem”) figyelve, mint a Görömbei András hatvan évére szerzett *Litániás dicsérő ének*. A vers a válaszos imaformából meghagyja ugyan az előimádkozó megszólításait, értékminősítő megnevezéseit – „neve tiszta zengés / hatvan év szelídség / szüntelen virrasztás / másokért lemondás / példával tanítás / megértő figyelem / sistergő türelem / ritka önfegyelem / közöttünk kegyelem” –, a megerősítő válaszokat azonban a figyelemfelhívó dicsőítés helyettesíti: „De kivételt is láss! Elkerülte romlás”. A *Mi volna évei mögött?* ugyancsak szemléletes rajza Kányádi Sándor egyéniségének s művészetének, a sorok közé bújtatva – nem mindig kiemelten – alkotásai címét („papirosra / féltényerre és körömrre / vagy a fekete korongra / rótt versek”; „így prófétál némán s túlnan / már fák hegyén és koronáján”). A magyar történeti néphagyomány jeles kutatója, Lukács László néprajzos előtt tiszteleg *A bizonyosság keresése*. A szinonimák leleményes kihasználásával nyújt szellemes jellemzést a művésztől, s művészetéről a *Sorok Katona Szabó Erzsébet Falára*: „Falat von maga elé – bőrből. / De még jól elfér a bőrében: / választott börtönében”. Méltán méltat, igazságot szolgáltatva *A garast letetted*: a Vörös Lászlónak írott ajánlás okkal hangsúlyozza, hogy „1975–1986 között állt a Tiszatáj élén” a főszerkesztő, akit az „elődök-utódok: valahai társak / meg a feledékeny bátrak is / már ritkán emlegetnek”, pedig „a lap a te rendelt idődben / – annyi év után ma is kimondom – / legjobb korszakát élte”. A *Mintha csak egy régi versben...* ugyancsak dicsérő költemény, a Püski házaspár munkájának méltatása.

Más változat, amely inkább üdvözlőküldésnek – miképp a Körmendi Lajosnak továbbított *Berekfürdői képeslapok* példázza –, egyszeri alkalomnak fogható fel, a címzett és a feladó kapcsolatának megjelenítése és többnyire az előbbi pályája, életműve jelentőségének rögzítése nélkül. Ilyen lehet a pálya vége felé az amerikai utak ihlette, Kannás Alajosnak, illetve Tűz Tamásnak címzett, a találkozásukra emlékeztető „képeslap”, az *Álomtalan képek jönnek...* és *Az utazó emlékeiből*. Hasonlóképpen a Szokoly Tamásnak „régii barátsággal” ajánlott *Akik nem fogadták el...*, benne az elmaradt vád- és védbeszéd említése, feltehetően *A Fiú naplójából* nyomán támadt hatalmi politikai vádaskodásokra utal. A *Tudom, az ősz...* a „nem ködösítő” íróársak közül Botár Attilának címzett „hulló levél”. A Széki Patka Lászlónak szánt „amorgoszi lap”, a *Kerested / megtaláltad...* sziget

motívuma az elszigetelt, kivételes emberek legszebb idejének elkövetkezését jövendőli. Ilyen korábról a Hubának és a csapatnak szóló episztola, a *Sérüléseink idején*, ahol az „odakozmál” dölt betűs igéje hordozza a címzett vezetéknevét. A csapat veszíthet is, de nyerhet is az abszurditás pályáján, ám ha az ellenfele, „az aligcsapat kifut a harmadik féldőre”, „nincs többé hosszabbítás... nincs többé!!!” Az első homepage-ok közül való a rokonléleknek tudott – ezt később a siratóvers (*Az Antigonét fordító Ratkó József*) meg is erősíti – nagyállói költőhöz küldött *Magasles és bunkerek közt*, a címbéli tereptárgyakkal sejtetve a hatalom megfigyelő állásait és rejtekező búvóhelyeit. Az Illés Árpád képeire készült *A tenger ajándéka*, amely tömör tudósítás egy tárlatról, akárcsak az Illyés István szobrai ihlette *Érzékeny labirintus*: „a szótalanságban hiszek / érzékeny labirintus a hazánk” – hirdeti a (még) beszélő, akinek fél évtizednyi közelségében áll a *Rimbaud súgja*. „Fejfák, kereszttek, / faragott kapuk, / lesznek e tájon / az utolsó aduk!” – adóz elismeréssel Olasz Ferenc művészetét előtt (*Fejfák, kereszttek*). A *Fordul egy kamera* Pörös Gézához fordulva ugyancsak a tenger látványát és képzetét kelti, nem a végtelen, hanem a közelmúlt távlatában a „csikó-futtatásos pusztával”, „mohás itató-vályúval”, vissza egészen a „szutykos kölyökkoromig”. A Vajára, Molnár Mátyásnak továbbított *Megfordítva a lovon a patkó* valójában Rákóczi, a Nagyságos Fejedelem megszólítása, útjának meg- és kijelölésével: „Menekvés Beregtől, Szatmárig – mögötted *Lengyelhon*, előtted Rodostó!” Alliterációival virít és vidít, a rabság érzetét csökkentve a zárójeles mottójú (3/4 százados tricolorjáték), Korniss Dezsőnek írt *Zászlótartó*: „Párizsban pápuák pihentek / pupillám párkányain”; „zászlók zuhannak zenitről / zajtalan zárkába”. A *Megyek a vers után* képtelen világú képeivel egyrészt mintha a badar-költészet terméke volna, másrészt viszont az ajánlásával – „episztola zágoni nővéremnek, N. Irénnek” – a fiktív levelek Mikes Kelemen-i hagyományát újítja meg. „Megyek a vers után s fejemet viszem / kezemben. Hasonlít rám, hasonlít igen. / levették ’könnyű’ csatákban” – az abszurd helyzet, sejtetően a szerzői ének a „rendszerváltó versei” miatt való meghurcoltatása kérdezteti aztán vele: „legyek mostoha / a megtörtént őszhöz, télhez: a ’józan’ áruhához? / Felejtsek én?” A csap, csapás szinonimájával játszik el a Sándor György humoralistának ajánlott *Csapás, de hány?*, nyers szarkazmussal ítélkezve a „csapnivaló banda”

fölött, akik „föltiltván” magokat / vérnyálás igricek / *csapott farú szukák*”. A Görömbei Andrásnak küldött *Már hamuval rajzolgatok* a költők csapatán állmélkodik: „Mikor nem lehetett / akkor énekeltek / s hallgatnak mikor / lehet”. A *Rétegek és sávok* egyáltalán nem árulkodik személyes kapcsolatról, hiszen meg sem nevezi a mottóban szerepeltetett s bizonyosan az üzenetküldés okának számító *Arabeszk* című regény íróját (Sándor Ivánt). A Dávid Katalinnak „szeregettel” szerzett *Az átlekésült tartomány* intelmeként és életelvként emelheti ki a „szereget hajtószíján” való létezését. Jelenits Istvánt, a *Szelíden súlyos* szavú, hithű embert mintegy isteni attribútummal ruházza fel, mégis köznapi fordulattal dicséri: templom vagy tanterem „Végül is egyre megy: hiszen vele az Úr, / a szelíden súlyos szavú van mindig jelen.” A „Dr. N. L. hat évtizedes szolgálatára” szerzett *Öreg pap – tűnődő, esti imája* keretes vers az isteni elrendeltetéséről és az ember hitbéli megnyugvásáról: „Terveid rengetegében, Uram, / már láttad az én egyetlen utam”. A *Köszöntő ének Jáki Sándor Teodóz (OSB) szolgálataiért* „ösi magyar tagolóban”, játékos rímekkel arra a csángók elnevezte „szürkefejű öreg bácsó”-ra kéri Isten áldását, „ki hitben hajóz / fiatalon s nagy terüvel / orcáján mindig derüvel”. Az *Expedíció* megszólítottja a más versben (*Hajnali köszöntő 2004. június 13-án a 80 éves Rába Györgynek*) is ünnepelt költő, akivel a vers beszélője együtt vallja: „egyetlen iránytű marad / velünk –: az Isten”. A „*Golgota orma, szenvedés győzelme*”, amely a mottója szerint „Hálaadó ének Mindszenty József hercegprímás, bíborosért (Énekelhető az Isten hazánkért dallamára is)”, mintha egy apokrif népi imádság alapján íródott volna, s „Nagy Gáspár vándorénekes, ki született vala Béraltaváron, 5 km-re Mindszenty József falujától” szerepe s érdeme mindössze annyi lenne, hogy Isten kegyelméből „Nagy Alajos szíves kérésére lejegyezte és verssé kerekítette”. A B. I. (azaz Baka István) „barátomnak, nemzedéktársamnak” íródott *Ahogy keresztül a nyár* mintha csak egy verseskötet megérkezését regisztrálná, s a „megígért levelet” várná, a megbecsülésnek és a meghitt szeretetnek nem azon a hőfokán, mint amelyiken a korábban idézett *Levél, ha hull* született. Egyfajta köszönetmondás és emlékeztetés a Visky Andrásnak, valamint a vele táborozóknak küldött *Még napozik a hó*, a havat mint a „néma télbeszéd” metaforáját szerepeltetve.

Gyakran egy-egy alkotás, vers, regény vagy csupán egy fontosnak hitt gondolat, margóra jegyzet,

majd mottóba írt idézet mutat a versszerzés alkalmára. A megszólalásra okot adó alkalmat azonban csak nagyon-nagyon ritkán árulja el, fedi fel – mintegy rejtjelezi ezeket, mintha ő is Joyce (vagy Esterházy Péter) törekvését és hitét követné, hogy ugyanis ad elég munkát a filológusoknak, „kinyomozni”, milyen alkotást vagy név szerint melyik alkotót bújtatta el a szöveg háttérében. Az *Infinítívusok lányom olvasókönyvéből* megadja ugyan, hogy Domonkos Istvánnak szól Újvidékre, azt azonban a későbbi legnevezetesebb „rendszerelő” infinitívusos vers, az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* szerzője elhallgatja, hogy versének utaltja az akkor még kevesek által ismert *Kormányeltörésben*. A Verböczy Antalnak küldött *Epistola-féle*, miközben közhírré teszi azt a bizalmas információt, miszerint a tragikusan korán elhunyt költő a „puszi a munkásosztálynak” címet szánta első kötete címének, aközben nem fedi fel az „ama péklapátra vonatkozó axiómái” lelőhelyét. A *Három szívütem*, az Amerikában élő Horváth Elemérnek ajánlott költemény, látszólag a tartózkodási helyére utal Mahopac nevével, de lebegteti, hogy az ugyan ezen című versére nem céloz-e, a jövőendő „habókos ítézésére” bízva, hogy bemérje a szülőhely (valóságosan Csorna, a versben Bősárkány) és lakóhely közötti távolságot. A *Nyílik a nyár födele*, amely a mottó szerint azért íródott T. O.-nak (azaz Tolnai Ottónak), „mert most megy a gőzös hajó kanizsára”, huncutkodik mind a hely és mind az „500 wattosan izzó karfiol” megnevezésével. A magyar nótában a vonat – nem pedig a hajó – arra a Kanizsára (Nagykanizsára) tart, ahol – az idézett vers szerint – a „gőz-fuvaros” Szokolczay Lajos a mennyei kirakatban áll. A hajó viszont arra a Kanizsára (Magyarkanizsára) indul, amelyik T. O. szülővárosa a Tisza partján. A játszi kedv így diktálja, hogy a két hely áttűnjék egymásba, elválaszthatatlanul. A karfiol wattja pedig, legyen akárhány „fokos”, az elektromos hálózat teljesítményének nagysága helyett annak az agynak a vibrálását, fényét, szenvedélyét méri, amelyik ki- vagy megtermelte a *Legyek karfiol* című kötetet – lévén a karfiol metafora alapja a növényi termés és az agy formai hasonlósága. A példa egy a sok közül, amely sejteti, milyen összefüggések, valamint tényismeretek húzódnak meg egy-egy rejtélyes utalás mögött. A *Fahíd* költőjének – itt is úgy kell utánanézni, hogy Vasadi Péternek – ajánlott *Több mint a halál* képzetársításai, „kifeszült képei”, utalásai szintén a versek ismeretében fejthetők meg. A kulcsot mintha Kemenes

Géfin László adná hozzá a *Traktusból*: „A szétzilált szó kibogozza az összekuszált értelmet”, amely a *Hány nyelven is...?* mottója. A „nyelv” homonimájára is rájátszó vers talán Nagy Gáspár legszemérmesebb és legszemléletesebb erotikus alkotása: „Holdomiglan / sápadt fényével / az anyanyelvi holtodiglan / de addig még / elzarándokolok x-szer / tested altemplomába / eldadogom még hangtalanul / az utolsó kolduló imát / lépcsőiden föl-le föl-le”. Paradoxonnak hat, bár egyszeri alkalom – ráadásul dátumozott és minősített idő: 1991 „megszentelt” augusztusa – rögzítője s üdvözlője a *Valahai boldog följegyzés*, amely – a mottó alapján gyanítható – Vas Istvánt jeleníti meg, „az esett vállú, már csoszogva / lépkedő költőt, aki a kartársaként / is tisztelt Péter-utód (iménti) / kézfogását úgy osztotta szét köztünk, / mint a megtört kenyeret”. A följegyzés misztikummal, sejtelmességgel áthatott, tényeinek kiderítéséhez segítségre van szükség, hogy világossá váljék, ama augusztust (Szent) Péter utódja, II. János Pál pápa magyarországi látogatása tette megszenteltté, akkor találkozhatott vele a költő – ám hogy mi okból tekinthette-tisztelhetette kartársaként, ez titok marad. Az *Útleírás*, a művelődéstörténész, irodalomtörténész-könyvtáros Vekerdi Lászlónak szánt költemény, mielőtt kiemelné, hogy „amíg volt egy háborítatlan könyvtár / a Duna pesti partján / az volt a *könyvtár*”, kalandos sétára, pontosabban rohanásra, „robajlásra” indít „végig a Csaba utcán”. Majd talányossá teszi a folytatást, valóságos rejtvényfejtésre készítetve: „de nem mint a lassított *film* / emlék-tekerésén a *pontos történet*”. Ha a dőlt betűs kifejezések, mint általában más költeményekben is, valamilyen műfajra, műre, kötetre utalnak, akkor a filmre mint művészetre való célzás a legkevésbé sem segít eligazodni, hiszen mi köze van, lehet Vekerdihez? Ugyanígy, mi a második kiemelt szóösszetételhez? A megoldáshoz valószínűleg a két kurzív szöveghely juttat el: külön-külön egy-egy művet jelölnek. A film utaltja a *Film*, a pontos történet pedig a *Pontos történetek, útközben* – szerzőjük: Mézős Miklós. S hogy mennyire merész képzettársítás kapcsolta össze az irodalomtörténészt az íróval, azt a helyszín sejteti: a Csaba utca s a környezete, ahol a *Film* idős házaspárja bolyong s ahol az író is élt, lakott. Talán könnyebb kitalálni, hogy a már hivatkozott *Litániás dicsérő ének* nyitó kérdései és ismételt felszólítása Sütő András drámájának (*Advent a Hargitán*) és esszékötetének (*Erdélyi változatlanságok*) egy motívumával, illetve aforisztikus gondolatával

fordul az író februári születésű monográfusához, Görömbei Andráséhoz: „Ki előtt? Ki után? Hómadár jégmadár / énekelj / énekelj, hogyha már / csőröd is arra áll: / *Február! Itt a nyár!*”

Az eddig szóba hozott, Kormos Istvánhoz kapcsolódó költeményeken túl, a még nem említettek néme-lyikének utalásai is komoly fejtörést okoznak, lehetséges forrásaik felkutatása türelmes munkát kíván. Mindjárt az első vers, a „*Jézusos fejlehajtva*”, amely a címe alapján a keresztény szöveghagyományba tartozónak látszik, amit megerősíthet a költőnek „a győri halpiac tövébe” szóló ajánlása, hiszen Jézus apostolai közül páran foglalkozásuk szerint halászok voltak, nem utolsósorban pedig a hal magának Krisztusnak is szimbólumává vált. Aztán kiderül, hogy a bibliai allúziók keltője két Kormos-vers motívumainak „áttüntetése”. A *Kisborjak* és a *Tél Normandiában* ez a két költemény. „Gyerekkor: zöld mezőm! Két kisborjú kocog / hasig fütengeren, jézusos fejlehajtva, / egyik nem látja a messzi-vágóhidat, / másik nem látja a még-messzibb-férfikort” – szól az első, tanúsítván, a bibliai táj helyett a gyermekkor mezőin barangolt a költői emlékezet, képzelet. A másodikban egy Atlanti-óceán parti településen tartott búcsú se-reglése s larmája az ihletadó: „Ásványrától ide / lepényevés idézi / dodgemek döreje / győri halpiacot” – azaz itt is kiskorának élményei tolakszanak elő. S ha e két vershez hozzáveszünk még ugyanennyit, az *Atlantiszt* és a *Védnek a nyárfák* címűt, akkor föl-sejlik az a szándék, hogy a köszöntő nyitánya az el-süllyedt gyermekkor megelevenítése legyen. „Első játékom, hova lettél, / ki fényhőmérő-tok valál; / numizmatikai lelet” – a tanítvány ekképp növeli-színezi a lelet jelentőségét: „hát legenda mégis lett egy fém-hőmérőtokból, / melynek kupakja, teteje – mondhat-ni verssel színültig is tele – / lecsattan, mint Károly-majorra zöld villámok hegye”. Az utóbbi helynév a nyárfás versből való, a később kiemelt *Párizsviselt* jelzőt pedig egyik versében (*A rue de Launeau-i szál-lodában*) a költőbarát, Jékely Zoltán ragasztotta rá. Tovább nyomozva az utalások eredetét, a *Vonszoknak piros delfinek*re s a „vackoros” esetében – könnye-dén – a piszén pisze kölyökmackóra, Vackorra talál-ni. Az „így bírtad ki kristály-jóslatod, *dülöngélve*, csu-kott szájjal énekelve” sorának dőlt betűse is hamar rámutat eredetére (az 1947-es *Dülöngélünk* kötetre, illetve annak versére), s arra a „könnyed borongásra”, ahogy a messzi vágóhíd felé kocogó kisborjúk látó-mását is kísérté. „Megyünk fekete jövendők / felé

sorban. / Oda is érünk: vagy élve / vagy csak holtan” – ez a derűt és tragikumot együtt megszólaltató hangoltság és a mögötte megbúvó élet- és létszemlélet vonzhatta Nagy Gáspárt, amikor a delfines mellett éppen ezt a költeményt emelte ki. De magával ragadhatta az az ötletesség, legényes merészség, hetykeség is, ahogy a valóság talajáról hirtelen az irrealitás, a transzcendencia terébe tért, átugorva az önéletrajzi tényyszerűség és a képzelet, az álom birodalma között húzódo mezsgyét. A *Repkény és csillagpor* – zárójeles mottója: (álom és hetvenkedés Cormieux úrral) – a határátlépés bátorságát is példázza. Noha az Üllői úti fák, közöttük a Luther-szobor ismerősek a Kormos-versből (*Egy rákvadászat emlékére*), mégis inkább az otthonosságot szemléltethetik, az Ötpacsirta utcával együtt. Akárcsak a focisapatra célzás, a „voltunk és holtunk a Fradikával” indulója, ellentétben az idegenné lett volt otthonnal, „Móra Ferenc mesés kiadójával”, amely „kiadhatatlan, mert eladhatatlan”. A repkény (az egyébként mérgező növény) az indáival mintegy átköt, felemel a kozmoszba, hogy – feltehetően – a költő szavajárásával a lényegre tekintve ugyanazt mondja az emberi sorsról, mint az előbbi versek: „vágta ez, barátocskáim, vágta ez szakadatlan”. Álom rendezte vágta, az égből az égbe, a költő maga alkotta „göncöltrapézán”, amely olyan mégis, mint egy szekér, hisz dereka van, bakja, a kerekei pedig azt nyikorogják: „jövök már, Uram, jövök”. Mindezek alapján látszik, e vers úgy köszönt, hogy maga is hetvenkedik. Ellentétes szemléleti elemei az által egyenlítődnék ki, amivel a már hivatkozott *Prédául a vers* beszélője példálózik: „én csak / az együttállásokat / érzem és látom s mondom”. A szerzői énnel azonos „fiatal költőlektor” nem nyomasztó, inkább nyugtalanító lelkiismeret-furdalása foglaltatja össze *Az utolsó napok filmje* jelenetsorain és kockáin a Kormos halála előtti pár hetet, az 1977 szeptemberének erdélyi útját, találkozását Panek Zoltánnal, Sütő Andrással, aki vele „csempésztetné” át drámáját, a *Káin és Ábelt*, aztán látogatását Farkaslakán és Zsögödön, (a festő) Nagy Imre emlékművénel. A képek láttatják aztán Hatvanban, október legelején Korniss Dezső kiállításán, amelyet Nagy László nyit meg – aztán az aradi vértanúk napja következik, amikor „álltában összeesett az erkélyén”, az örmezei új lakásukban, ahová két nappal előbb látogatóba hívta volna az ifjú lektort – és innen a kínzó érzés –, ám az (ő) bizonyos okok miatt nem ment be közös munkahelyükre, a kiadóba. Végül a *Párizsi álom* Yorick

Cormieux úrral beszélője egy őszi utazásáról ad számot, arról, hogy „már megint csak őt keresve / éppen harmadszor járok erre”, s meg is nevez egy-két boulevard-ot, kertet, templomot, hogy az úti beszámolóját a legvégén a képtelen közlésébe fordítsa át: „Hajnalban e versre ébredtek / egy plátánlevél dús erezetén / ismeretlen betűk hídjai ívelnek át / olvasam el: valaki így akarja”. Végigtekintve a Kormos-hommage-ok során, látszik talán, hogy ahogy ritkulnak a talányos utalások, úgy gyarapodnak maguk a talányok, a tisztelgő versek születésének titkai. A valóságosak vagy a képzeletbeliek, mintegy követve azt az utat, amelyen Yorick Cormieux a valóságból az álomba és az emlékezetbe költözött.

Másképp fordul viszont – életükben és holtukban – Nagy László és Jékely Zoltán felé, a hasonlóság csupán annyi, hogy őket is többször köszönti, szólítja meg. Igaz ugyan, hogy a korábban idézett Jékely-sírató, a *Kegyetlen álmot kaptam* poétikai eljárása és szerkezeti felépítése hasonló a *Párizsi álom...-é*hez, a szürreális képzetek visszafogásában és szinte racionális elrendezésében is, az életművek egyes darabjaira, motívumaira vonatkozó rejtett utalások azonban szinte teljesen elmaradnak. Mint volt róla szó, életük helyszínei neveztetnek és művészi karakterük jegyei formáltatnak meg. S azt a szellemi kalandot és izgalmat, ami a citátumok helyének fellelésével járhatott, felváltotta egyfelől az az elkötelezett szerepvállalás, amely Nagy Lászlóra gondolva a „Helyetted mondom...” már idézett kijelentésében fogalmazódott meg, másfelől az az önerősítés, amely például a „remélj remélj / bár megropogtat az átmenetiség s ravasz / szólamokba szédült fényes árulás”, ahogy ezzel a Jékely emlékének szentelt *Tizennégy áprilisi sor* biztatott.

Egy valaki, költő, akad még, akihez ugyanilyen sűrűn (ötször) fordult, s akit az elsők között szólított meg: József Attila. Vele: kész a leltár?

3.

Különös, hogy épp a hozzá írott vagy rá utaló versek (*József Attilához; Három kézjeggyel; Csak az első havat; Te Istenre bíztad; Félig vakon írt levél J. A.-nak*) foglalják keretbe a hommage-okat: Nagy Gáspár pályájának legelején, majd a legvégén íródtak. Együttműködésük még nyilvánvalóbbá teszi, hogy nincs kész a leltár, hogy súlyosan hiányos a lajstromozás, nem egyértelműek a számbavétel s így az értelmezés szempontjai, bántó a fogadtatástörténet mellőzése, feltűnnek üres lapjai. A mennyiségi teljességre való törekvés miatt

háttérbe szorulhatott a minőségi megmérettetés. Az is jellegzetes, hogy a köszönetet mondásba, az inkább üdvözlő, semmint hódoló beszédbe szintén a pálya két végén szövődnek bele a saját sors választására, az életút megtételére vonatkozó motívumok, minták. Mindjárt a legelső, még a *Koronatűz*ben sem szereplő költemény, a Dénes Istvánnak, a Magyar Rádió irodalmi szerkesztőjének ajánlott *Lehajtott fejjel* példa lehet erre. Alighanem egy vele készült riport, beszélgetés adott alkalmat, hogy a szülőföldről, a családtól a „bomolva minden / – büntessen Isten” büntudatával, a „még nincs kerítése a háznak / már nem mehetek vissza a házba” eltökéltségével búcsúzzon.

Magabiztosságát tudatos értékállítás árulja el: választását a *Három kézjeggyel* mutatja, a József Attila, Ady Endre és Petőfi Sándor verseiből idézett sorokkal. Ezáltal – monográfusa, Görömbei András szerint – a nemzeti költészet „közösségi gondú irányához” kapcsolja magát, miközben – ahogy Szokolczay Lajos, illetve Karádi Zsolt állította – cselekvési terének érzi az egész Duna-tájat, az „igaz ügyek” vállalását az évszázadok magyar történelmének szellemében. Meghatározó alapélményei a szabadságmozgalmak (Ekler Andrea), a bukással is biztatóak, tette serkentőek. Kezdő költőként ezért szólaltathatja meg a segesvári piacról elsiető Petőfit, a bujdosó Rákóczi, a „hon éljen!”-t kiáltó Damjanichot mártírtársaival együtt az aradi bitók alatt. És ezért hangolódhatott rá, utolsó éveiben, Balassi dallamára, istenes verseinek szavaival (Szikszainé Nagy Irma) vállalva: „életemet kimondja [...] édes hazámnak gondja” (*Visszhangozó lépcsők egy eleven Balassi-szoborhoz*).

S ott van, rögtön az első kötetben az életmű kulcsverse, a *Gyönyörű bünt*, amely – egyetérthetünk Vasy Gézával – a korszak annyi Dózsa-értelmezése után is tudott újat adni, a megszokottól eltérően ítélni. Sokáig tartana pedig felsorolni, hogy Csanádi Imrétől kezdve Képes Gézán, Simon Istvánon át Zelk Zoltánig ki mindenki elevenítette fel az 1514-es parasztháborút, s ki azok közül, Illyéssel, Csoórral, Fáy Ferencel kezdve, el Baka Istvánig, Farkas Árpádig, Kovács Istvánig és Tornai Józsefig, akikhez a hommage-ok is szóltak. „Gyönyörű bünt hagytam rátok, / a lázadást, mely több mint Dózsa György; / mit bánom, ha több az áruló, / de lázadót is teremjen e föld!” – ez a parasztlevelezés személyes üzenete, s valóban, a vers cím miatt is, arra eshet a hangsúly, amit a kritikus mond, „az emberi értékeket megőrző-teremtő gyönyörű bűnre”. De a szakaszbeli ismétlés miatt talán nem

kisebb a nyomatéka a „lázasnak”, akár forradalmi harcot, felkelést, akár heves, indulatos ellenkezést, kitartó szembenállást jelent is. Így nézve az a gondolat kap nyomatékot, ami merészen újnak aligha nevezhető ugyan, ám hasonló hangsúllyal talán csak két helyen tűnik fel: Sárközi György *Magunkért lázadó Dózsák* című költeményében, valamint Székely János poémájában, a *Dózsában*. „Megvesszőznek az urak, és megköpdösnek a parasztok” – a vers vereséget és megszégyenítést méltósággal viselő, magára maradt vezéréhez hasonlóan Székely is rádöbben szerege közömbösségére: „mit nekik Haza!” Azon töpreng, „a kereszt s az ország ürügyén / A szabadságért harcolnak?”, s célt lát ebben is: „hadd tegyék, ha szabadságuk által / Megmenekül az ország és a hit!” Beszédes, hogy a poéma megformálta alaknak „szép, szakállas, súlyos, lázadó arca” van, s hogy az egyik fejezet *A lázadó* címet viseli. S ez a haláláig elszánt ember így búcsúzik, a magatartás eszményi példáját mutatva fel: „Az méltó csak az emberhez, ha már / Felismerte egyetlen fátumát / (Amely övé csupán és senki másé), / Hogy elvállalja, és elébe menjen”. Nem tudni, Nagy Gáspár ismerte-e ezt a hitvallást, életprogramot, ám költői (s emberi) útja úgy is megrajzolható, ahogy a kurucos-szabadságharcos vállalt hagyományaitól eljut 1956 – a politika megtagadta, azaz nyilvánosan vállalhatatlan – forradalmi hagyományáig. S amit az erdélyi poéta tanácsol, ennek megszólaltatásában, hirdetésében ismerve fel egyetlen fátumát, amely jó ideig csupán az övé vagy legfeljebb egy-két társáé lehetett. „Most már egyedül... / fölszentelt rejtelmek nyomán / nem fáradhatunk el a keresésben” – a Babits emlékének ajánlott *A kereső* önbiztatás is lehet. Mintha Juhász Ferenc eposza, *A tékozló ország* zárótételét – „mert a szabadság a legtöbb, amit adhat önmagának az emberiség” – a szabad megszólalásra (mint legtöbbre) sűrítette volna össze.

E művészi program vállalásához és teljesítéséhez Albert Camus tanácsát is feljegyezte magának: „Az undort... fordítsuk makacssággá” (*Az idők közepén*), egyébként is szüksége volt azokra a megerősítő példákra és mintákra, amelyeket főként térségünkben, Közép-Európa írástudói, művészei körében keresett. A leltár velük válhat teljesebbé, ha nem is készsé. A Marin Sorescunak ajánlott *Automata-álmommal* („Ha bedobom az első kétforintost [...] másodikat, harmadikat / az életemet-”), az ügynökökről szóló Bohdan Zadurával közös mesével, *Az anyagi követés*

Medgyessy Ferenc: Szent István állja itt mindig a vártát! (Székesfehérvár, 1938)

versével. Kundera megszólításával és szavainak többszöri idézésével: „ez itt kedves Milan / tulajdonképpen pálya tér / ez itt a nap / a szabadság végtelen szemaforja / most éppen holdra csillagokra állítva / mert változatlan az éj kedves Milan” (*Változat*). A csak keresztnévvel említett (Václav) Havelnek a „bevert szájú városba” szóló üzenettel. Zbigniew Herberttel is a gyávaság eseteit latolgatta, a „mindenféle fontolgatásokét”, a „kérdés (lenyelve / nyelvleharapva / lehúzva WC-n / kihúzva kéziratból)” sorozatát (*Nem néz ki a Főtérrre, mert...*). Később egy axiómáját idézte, tanulságul: „A tehetség semmi, elrontható, elpazarolható. / Ami az egész életben számít, az a jellem” (*Zbigniew Herbert emlékére*). Czeslaw Miloszt mottó idézte: „századunk tragédiái nemegyszer afféle tesztet jelentettek a költészet számára, melyek lehetővé tették, hogy felmérhessük, mennyi valóságot bír el a költészet” (*A valóság égető nyelve*). Ugyanez Danilo Kist: „A vérbeli író korunkban is szabadságos börtöntöltelék, s épp e kockázatos léthelyzet vállalása különbözteti meg a betűvetés kufáraitól, akik továbbra is, ma is dédelgetett védenecsei az intézményesített társadalmaknak” (*Kiszálló önkéntes*). A Venó Taufernek és Drago Jancarnak ajánlott *A végtelen Karszt pórusaiban a Múlik a jövőnk* költőjének jellegzetes kérdése: „semmi más csak a Holnap marad / de addig a betiltandó Álom?” A *Múlik a jövőnk* költője St. Augustin Doinas rokon gondolatát citálja: „fölöttünk / ölyvként az Idő lebeg át” (*Kérdések kérdése*).

Ezek a költemények mottó- vagy glosszaverseknek nevezhetők, és főleg abban a tekintetben térnek el az utalásos versektől, hogy nem közvetlenül irányítják a figyelmet egy-egy alkotó pályájára. Az ajánlásba emelt idézetek mintegy alkalmat teremtenek hasonló

gondolatok felvetésére, a velük való azonosulásra – azaz a példakeresés úgy fordul példaállításba, hogy mindenekelőtt a magatartás emberi minősége a mérce. A monográfus, Görömbei András szerint Közép-Európának azokkal a kiemelkedő művészeivel kerül így kapcsolatba, akik nyíltan vállalták azt a tapasztalatot, hogy „erkölcs és esztétikum, egyén és közösség sorsa szétválaszthatatlan”. A kortárs magyar alkotók köszöntése vagy siratása, azaz a hommage-versek esetében ennek a tapasztalatnak a figyelemmel kísérése és főleg a számonkérése kevésbé meghatározó. Az utalásos versek – ismét a monográfusra hivatkozva – az értékmegmutatás alkalmai ugyan, de a „tudatos világképtágítás” is jellemzőjük. Mások úgy fogalmaztak, a költői szubjektum „belső szükséglete, bizonyosságkereső szándéka” teremtette őket (Gerliczki András), az „előd- és szövetséges keresés” (Csűrös Miklós). Az, hogy „esendő és kiszolgáltatott költőként igen nagy szüksége van egyfajta ’családi’, céhbéli védelemre, beágyazottságra” (Ács Margit), mert „költőtársaival fedezi, többségbeveszőnek érezteti magát” (Ágh István). Van, aki szerint az ide tartozó versek sorozata „inkább egy morális ’vonakoztatási rendszer’ alakulástörténetéről való folytonos tanúságtétele” (N. Pál József), amikor a búcsúztatókkal és a köszöntőkkel az „értékállítás kikerül az illanó pillanat fennhatósága alól: az állandóhoz, a változatlanhoz tartozik” (Papp Endre). Nagy Gáspár hommage-ai ekképpen elvégzik azt – a szellemtörténeti hermeneutika nyomán Vilcsek Béla jelölte – legmagasabb rendű feladatot, amely a másik művésznek és művének megértését, az alkotó személyiségben vagy a műalkotásban az „életösszefüggés felmutatását” jelenti.